

Suomi–viro-kaksikieliset yhdyssanat¹

Maria FRICK

1. Johdanto

Tutkielmani perustuu Virossa, Tartossa asuvien ja siellä asuneiden suomalaisten puheesta ja kirjoituksista kerättyyn aineistoon. Näille tartonsuomalaisille on omaleimaista, että he käyttävät viroa jopa keskinäisissä suomenkielisissä keskusteluissaan, joihin otetaan virosta yksittäisiä sanoja tai kokonaislauseita ja lausumia. Käytän termiä koodinvaihto kattoterminä kuvaamaan kaikkia tällaisia tapauksia, joissa suomenkielisen keskustelun tai tekstin joukossa käytetään viroa. Tässä käsiteltyjä ilmiöitä on kutsuttu myös lainaamiseksi (Haugen 1950, Poplack 2000: 224–226) tai koodin kopioinniksi (esim. Verschik 2004). Kyse ei kuitenkaan liene lainoista silloin, kun sanat esiintyvät harvoin, esim. vain kaksi tai kolme kertaa². Joskus viro voi näkyä vain siten, että suomalaista sanaa käytetään uudessa merkityksessä – kyse on siis samasta muodostamistavasta kuin merkityslainoissa (Haugen ma., Hakulinen 1969). Tällöin merkitys on otettu samankuuloiselta virolaiselta sanalta, joita kutsun kaksikieliseksi homofoneiksi (Clyne 2003: 164–165).

Koodinvaihtoa voi tarkastella sosiolingvivistisestä, pragmaattisesta ja kieliopillisesta näkökulmasta. Tässä artikkelissa käsitellään pääasiassa morfologiaa – tarkemmin ottaen sananmuodostusta – ottamatta systemaattisesti kantaa koodinvaihdon pragmaattisiin funktioihin³ taikka sen sosiolingvistiin implikaatioihin. Kielen osa-alueita on kuitenkin mahdoton erotella toisistaan: käyttötilanne ja keskustelun tai tekstin rakenne vaikuttavat koodinvaihdon esiintymiseen. Tästä syystä analysoin tarkemmin paria pidempää esimerkkiä.

¹ Kiitän Magdolna Kovácsia, Ritva Lauria, Janne Saarikiveä, Anna Verschikiä ja Helsingin yliopiston tutkijaseminaarilaisia arvokkaista huomioista artikkelikäsitelmän eri vaiheissa. Kiitos myös Petteri Laihoselle tarkkanäköisestä toimitustyöstä.

² Koodinvaihdon käsitteestä ja sen tutkimuskirjallisuudessa esiintyvistä synonyymeista (kuten koodinsekoitus, koodinmuutos, koodien/kielten vuorottelu, koodin kopiointi) sekä koodinvaihdon ja lainan eroista ks. esim. Kovács 2009: 24.

³ Suomenkielisen yleisesityksen koodinvaihdon tutkimuksesta antaa Kovács (ma). Tartonsuomalaisten koodinvaihdon pragmaatikasta Praakli (2007) ja Frick (2003, 2008).

Tämän tarkastelun keskipisteessä ovat kaksikieliset yhdyssanat, eli sellaiset yhdyssanat, joiden toinen osa on suomea ja toinen viroa, esim. *siidasoppa* 'sydänsoppa'. Monet esimerkkisanat perustuvat kaksikieliseen homofoniaan, eli ovat muodoltaan suomenkielisiä, muistuttavat jotakin virolaista sanaa ja saavat merkityksensä virosta: esim. *reisisanasto* 'matkailusanasto' (vrt. viron *reisisõnastik*). Kuvailen kaksikielisten yhdyssanojen muodostustapoja ja pohdin mahdollisia syitä niiden käyttöön. Viimeisessä luvussa tarkastelen yhteyttä kaksikielisen homofonian ja yhdyssanojen vakiintuneisuuden välillä.

Kaksikieliset yhdyssanat eivät ole kovin yleisiä, mutteivät toisaalta äärimmäisen harvinaisiakaan. Niitä löytyi noin 40⁴ eri sanaa aineistosta, joka koostuu viidestä noin tunnin mittaisesta nauhoitetusta arkikeskustelusta, noin tuhannesta sähköpostiviestistä ja pikaviestikeskustelusta sekä osallistuvan havainnoinnin kautta syntyneistä päiväkirjamerkinnöistä. Lisäksi olen ottanut muutaman esimerkin muista Tartossa 1990-luvulla opiskelleiden suomalaisten kieltä käsittelevistä kirjoituksista (Klaas 1999, Kataja 2001, Kataja ja Klaas 2003). Vertailen tuloksia Suomessa asuvien virolaisten kielestä löydettyihin esimerkkeihin (Praakli 2009) sekä vironvenäläisten yhdyssanoista tehtyyn tutkimukseen (Verschik 2004, 2005, 2008)⁵. Koska Tartossa asuvat suomalaiset eivät ole laajalti tunnettu tutkimuskohde, kuvailen aluksi tätä yhteisöä ja heidän kielenkäyttöään yleisemmin.

2. Tarton suomalaiset ja heidän kielenkäyttönsä

Tartto on Etelä-Virossa sijaitseva yliopistokaupunki, jossa on noin 100 000 asukasta, ja kyseessä on Viron toiseksi suurin kaupunki. Kaupungissa asuvien suomalaisten määrä vaihtelee laskentatavasta riippuen muutamasta sadasta noin tuhanteen.

Käsittelen sellaisten suomalaisten kielenkäyttöä, jotka ovat muuttaneet Vieroon 1990- ja 2000-luvuilla. Suurin osa esimerkeistä on peräisin opiskelijoilta, mutta joukossa on myös Tartossa lähinnä kulttuuri- tai opetuslalla

⁴ Aineisto on suurehko verrattuna Ad Backusin hollanninturkin korpukseen, jossa kaksikielisiä yhdyssubstantiiveja on vain 4 kpl (2003: 23) tai Treffers-Dallerin (2005) brysseli-läisaineistoon, jossa on 22 kaksikielistä yhdyssubstantiivia.

⁵ Kuten tämäkin artikkeli, molemmat Virossa tehdyt tutkimukset käsittelevät pääasiassa yhdyssubstantiiveja. Muuten kaksikielisten yhdyssanojen tutkimus on enemmän keskittynyt verbeihin (esim. Muysken 2000: 19–30, Edwards–Gardner–Chloros 2004). Kaksikielisiä yhdyssubstantiiveja on kuitenkin raportoitu esiintyvän useissa kielipareissa, esim. englanti–saksa (Clyne 1967 Muyskenin 2000: 150 mukaan), turkki–saksa (Backus 2003: 104–106), uzbekki–venäjä (Mardanov 1983 Johansonin 2002 mukaan), englanti–espanja (esim. Morin 2006: 171) ja hollanti–ranska (Treffers-Daller 2005).

työskentelevien suomalaisten puhetta. Mukana on myös esimerkkejä sellaisilta puhujilta, jotka ovat muuttaneet Virosta takaisin Suomeen – viroksen vaikutus heidän kielenkäyttöön näkyy nimittäin vielä paluumuuton jälkeenkin. Puhujien kielenkäytössä ja koodinvaihdossa voi huomata eroja, jotka riippuvat heidän taustastaan tai Virossa asutusta ajasta (ks. Frick 2008). Kaksikielisten yhdyssanojen muodostukseen tämä ei kuitenkaan näytä heijastuvan.

Tartonsuomalaisten keskinäisissä suomenkielisissä keskusteluissa tapahtuu lauseensisäistä ja lauseiden välistä koodinvaihtoa, eli siihen otetaan virosta yksittäisiä sanoja tai kokonaisia lauseita ja lausumia. Joskus viro voi näkyä vain siten, että suomalaista sanaa käytetään merkityksessä, joka on otettu samankuuloiselta virolaiselta sanalta. Tällaisia tapauksia kutsun kaksikieliseksi homofoneiksi (Clyne 2003: 164–165). Sukulaissanojen ja muun kaksikielisen homofonian takia kahden kielen yksiselitteinen erottaminen ei ole mahdollista. Kaksikieliset puhujat liikkuvatkin sujuvasti kielten väli-
maastossa ja ottavat keskustelussa käyttöön kaksikielisen moodin, joka avautuu vain muille kaksikielisille.

Periaatteessa koodinvaihto voi tapahtua lausuman tai lauseen missä tahansa kohdassa. Aineistossani yleisintä on sellainen koodinvaihto, jossa yksittäinen virokielinen sana – yleisimmin substantiivi – upotetaan suomenkieliseen lauseeseen. Tällöin sanaa voidaan taivuttaa joko suomeksi, mikä on yleisintä, tai viroksi (Frick 2008). Esimerkissä 1 virokielisiä sanoja taivutetaan suomalaisilla päätteillä, eli ne ovat morfologisesti integroituneita⁶. Esimerkissä ensimmäisen vuoden eläinlääketieteen opiskelijat aloittavat MSN-keskustelun, jonka aiheina ovat anatomian koe ja preparentiharjoitukset.

⁶ Jotkut tutkijat, esim. Poplack, tekevät eron koodinvaihdon ja sporadisen lainan (*nonce borrowing*) välillä sillä perusteella, onko sana morfologisesti, äänteellisesti ja/tai syntaktisesti integroitunut keskustelun pääkieleen. Tämä teoria on kuitenkin saanut osaksi laajaa kritiikkiä, jota on perusteltu mm. juuri suomalaisella ja virolaisella aineistolla (esim. Halmari 1997: 16–19, Leisiö 2001: 207–209, Verschik 2002). Myös lainasanoja tutkinut Haugen käytti kaksikielisistä yhdyssanoista nimitystä *loan* tai *borrowing*. Muysken (2000: 150–151) luokittelee kaksikieliset yhdyssubstantiivit lainoihin (*lexical borrowing*). Itse käytän koodinvaihtoa yläkäsitteenä, joka kattaa kaikki tässä käsiteltävät esimerkit. Lainoina voi mielestäni pitää vain usein toistuvia sanoja, jotka näyttävät vakiintuneet yhteisön kielenkäyttöön.

Esimerkki 1

- 1⁷ Henni sanoo: ters ..
2 Henni sanoo: joko on hästi opittu kaikki muskelit ..
3 Jonsku sanoo: ei iha veel kun niitä on liiga palju
4 Henni sanoo: joojoo, nää viisosaset meinaa vähän tökkiä. ootko menossa vielä pe kattomaan niitä?
5 Jonsku sanoo: en usko kun alotetaan prepareerimine jo ke
6 Jonsku sanoo: niitä ei varmaan saa yksin availlla
7 Henni sanoo: nii että suurella uskolla ja voimalla jää nää läpikukkumiset historiaan .. ei sillä että sulle niitä tulis :P
8 Henni sanoo: eikö se nahkuri meinannut että saa tehdä joka viikko seuraavaan vahearvestukseen asti..

Esimerkissä 1 on lasku- ja tulkintatavasta riippuen jopa 8 koodinvaihdoksi luokiteltavaa tapausta. Vuoron 1 tervehdys *ters* voi olla mukaelma viron sanasta *tere*. Erikielisillä tervehdyksillä leikittely onkin yleistä myös suomalaisissa chat-keskusteluissa (Kotilainen 2002). Vuorossa 3 on vaihdettu kolme taipumatonta adverbialia: *veel* 'vielä' ja *liiga palju* 'liian paljon'.

Esimerkki 1 on siitä tyypillinen Tartossa opiskeleville suomalaisille, että siinä monet vironkieliset sanat liittyvät opintoihin. Kun opiskellaan viroksi, sellaiset käsitteet, kuten *prepareerimine* 'preparointi' (vuoro 5), *läpikukkumiset* < vir. *läbikukkumised* 'reputukset' (7) ja *vahearvestus* 'välitenti' (8) ovat tutumpia viroksi: ne kuvaavat ilmiöitä, jotka ovat puhujille olemassa lähinnä vironkielisessä kontekstissa. Viron käyttö on mahdollista, koska käsitteet kuuluvat siihen maailmaan, joka on puhujien yhteinen. Täten koodinvaihdon avulla rakennetaan yhteenkuuluvuutta ja vironsuomalaista identiteettiä. Sana *prepareerimine* esiintyy perusmuodossa, mutta *läpikukkumiset* ja *vahearvestukseen* on taivutettu suomalaisella päätteellä. Molemmat sanat on mukautettu suomeen myös vartaloltaan: *läpikukkumiset* on kirjoitettu <p>:llä ja *vahearvestus* saa suomenmukaisen vartalon (-us : -ukse-). Myös rakenne [illatiivi + *asti*] on suomea: virossa sitä vastaisi -ni-päätteinen terminatiivi *vahearvestuseni*.

⁷ Nimet on muutettu kaikissa esimerkeissä. Vuorojen alku "Henni sanoo" on pikaviestimen automaattisesti lisäämä. Olen numeroinut vuorot ja alleviivannut vironkieliset tai virosta vaikutteita saaneet sanat.

3. Yhdyssanojen koodinvaihto

Koodinvaihdon typologiaa voi tarkastella paitsi taivutusmorfologian kannalta myös siitä näkökulmasta, miten kaksi kieltä kohtaavat usemmasta osasta koostuvissa konstruktioissa, kuten yhdyssanoissa. Yhdyssana määritellään suomen ja viron kieliopeissa samoin: se on kahden sanan yhtymä, joka hahmotetaan yhtenä sanana, ja joka myös kirjoitetaan yhteen (ISK §398–§403, EKK: SM4). Suurin osa tässä käsiteltävistä yhdyssanoista on substantiiveja ja ns. määritys yhdyssanoja, jotka koostuvat määriteosasta ja edusosasta. Vaikka määriteosa voi olla eri sijamuodoissa, suomessa se on yleisimmin nominatiivissa (ISK §409), kun taas virossa genetiivikin on yleinen (EKK: SM29). Määriteosa voi olla myös ns. yhdysosamuoto, kuten suomen sanassa *kirjoittamistaito* (ISK §400) ja viron *lugemisoskus* ’lukutaito’ (*lugemis* < *lugemine* ’lukeminen’) (EKK: SM29).

Edellisen luvun esimerkin 1 yhdyssanat *vahearvestus* ja *läpikukkumiset* eroavat siinä, että *vahearvestus* koostuu kahdesta sellaisesta vironkielisestä osasta, jotka kuulostaisivat suomeksi aivan erilaiselta: *vahe* ’väli’ ja *arvestus* ’tenti’. Tämä yhdyssana ei avautuisi yksikieliselle suomenpuhujalle. *Läpikukkumiset* sen sijaan näyttää ulkoisesti suomenkieliseltä yhdyssanalta. Sanan *läpi* merkitys on sama kuin virossa (vain kirjoitusasu eroaa), mutta *kukkumisella* suomeksi on aivan eri merkitys kuin viroksi: viron *kukkumine* ’putoaminen’. Kyseessä on siis kaksikielinen homofoni. Kun virossa ”läpi putoaminen” tarkoittaa reputusta, ei vastaava konstruktio toimi suomeksi edes käännettynä. Yksikielinen suomalainen voi sanan kuullessaan kenties kuvitella sellaisen käen, joka kukkumalla pääsee puun läpi kuin tikka. Viroon muuttavat suomalaiset saattavatkin aluksi suosia sellaisia virolaisia sanoja, jotka kuulostavat suomeksi hassuilta (Kataja–Klaas 2003: 305).

Kuten esimerkistä 1 kävi ilmi, yhdyssanat altistuvat koodinvaihdolle siinä missä muutkin sanat. Suomenkieliseen puheeseen tai tekstiin otetaan virolaisia yhdyssanoja eri sanaluokista, mutta ylivoimaisesti suurin ryhmä ovat substantiivit (esim. *perearst* ’perhelääkäri’, *ühiselamu* ’asuntola’, *kodutöö* ’kotitehtävä’, *õllebingo* ’olutbingo’). Virosta otetaan käyttöön myös numeraaleja (*kakskümmend* ’kaksikymmentä’, *üksainus* ’yksi ainoa’), adjektiiveja (*tagasihoidlik* ’vaatimaton’) ja adverbeja (*põhimõtteliselt* ’periaatteessa’). Jotkut virolaiset kahden tai useamman sanan kiinteät yhdistelmät eivät perinteisen määritelmän (esim. EKK) mukaan ole yhdyssanoja: genetiivimäärite + substantiivi (*südame sisekesta põletik* ’sydämen sisäkalvon tulehdus’, *ülikooli peahoone* ’yliopiston päärakennus’), verbaalirakenteet (*läbi kukkunud* ’reputtanut’, *võib-olla* ’voi olla’) idiomaattiset ilmaukset ja fraasit (*vabandus vastuvõetud* ’saat anteeksi’, *hoia põialt* ’pidä peukkuja’). Jotkut näistä konst-

ruktioista ovat kuitenkin suomeksi käännettyinä yhdyssanoja (*konfidentsiaal-suse leping* 'salassapitosopimus', *tere tulemast* 'tervetuloa', *suur aitäh* 'suurkiitos', *üheti mõistetavalt* 'yksiselitteisesti'). Rajanveto yhdyssanojen ja muiden kaksiosaisten konstruktioiden välillä ei siis ole yksiselitteistä varsinkaan, kun kyseessä on kaksikielinen aineisto. Siitä, ettei yhdyssanan kategoria ole selvärajainen myöskään kielenkäyttäjille, kieliä sekin, että aineistossa esiintyy useita erikseen kirjoitettuja yhdyssanoja.

Yhdyssanat ovat siitä omalaatuisia, että kaksikielisessä puheessa niiden eri osat voivat olla erikielisiä. Tällaisista yhdyssanoista on käytetty nimityksiä *loanblends* (Haugen 1950: 219) ja *mixed compounds* (Muysken 2000). Kaksikielisiä yhdyssanoja on tutkinut vironvenäjän osalta Anna Verschik (2004, 2008: 125–129), joka kutsuu niitä Lars Johansonin koodinkopiointimallin mukaisesti sekakopioiksi – *mixed copies*. Samaa teoreettista viitekehystä käyttää Kristiina Praakli (2009: 140–143) tarkastellessaan Suomessa asuvien virolaisten kaksikielisiä yhdyssanoja. Praaklin esimerkit suomenvirolaisten yhdyssanoista ovat rakenteeltaan samankaltaisia kuin tarton-suomalaisten muodostamat, mutta eroja näkyy aihepiireissä, joihin sanat liittyvät: esim. *verokaart* 'verokortti' ja *kerhohoone* 'kerhuhuone' kuvaavat käsitteitä, joihin puhujat ovat ilmeisesti tutustuneet Suomessa (mp).

Ad Backus (2001) on esittänyt teorian, jonka mukaan tarkoiteltaan spesifit ja kohdekulttuuriin tyypillisesti liittyvät sanat altistuvat koodinvaihdolle helpoiten. Sanojen semanttinen spesifisyys, kulttuurisidonnaisuus, vaikuttaa myös virolais–venäläisten yhdyssanojen käyttöön: vironvenäläiset tuntevat mm. markkinatalouden käsitteet paremmin vironkielisenä ja käyttävät siksi siihen liittyviä yhdyssanoja kokonaan tai osittain vironkielisinä (Verschik 2008: 125–126). Nämä sanat ovat käyttäjilleen kuin kulttuurilainoja, jotka on otettu käyttöön uusien käsitteiden myötä (ks. mm. Haspelmath 2008: 47–48).

3.1. Kaksikieliset yhdyssanat ja homofonia

Myös Virossa asuvien suomalaisten kielessä on kulttuurilainoja, jotka on otettu käyttöön Virossa tutuksi tulleen ilmiön myötä. Tällainen on esimerkiksi osakuntaelämään liittyvä sana *värienkantaja*, joka merkitsee osakunnan täysjäsentä, eli henkilöä, joka on fuksiaikansa päätteeksi saanut osakunnan ”värit” (vir. *värvid*): nauhan ja osakuntalakin. Sanan taustalla on viron sana *värvikandja*. Viron sana *kandma* nimittäin merkitsee sekä 'kantamista' että esim. vaatteiden tai tässä tapauksessa osakuntanauhan ja -lakin 'pitoa'. Sana *värienkantaja* on siis muodostettu virolaisen yhdyssanan perusteella ottamatta huomioon sitä, että suomeksi vaatteita, hattuja ja nauhoja ”pidetään”

eikä ”kanneta”. Sana *värienkantaja* on vakiintuneessa käytössä Tarton suomalaisessa osakunnassa, ja se esiintyy aineistossa kymmeniä kertoja.

Osakunnan ulkopuolellakin suomalaiset kohtaavat Viroon muuttaessaan asioita, jotka eivät ole entuudestaan tuttuja tai ainakaan jokapäiväisiä. Tällaisia ovat esimerkkien 2, 3 ja 4 yhdyssanat, jotka liittyvät elämään ja asumiseen Virossa. Esimerkkien 2, 3 ja 4 kaksikieliset yhdyssanat ovat enemmän tai vähemmän kulttuurispesifejä: *kommunaalimaks* ’~yhtiövastike/huoltovastike’ on maksutyyppejä, jota ei Suomessa tunneta lainkaan. ’Oleskelulupa’ on puolestaan sana, joka on olemassa ja jonka tartonsuomalaiset varmasti tuntevat suomeksikin, mutta joka ei ole liittynyt heidän arkeensa ennen Viroon muuttoa. ’Johdantokurssi’ tartonsuomalaiset lienevät kohdanneet Suomesakin, mutta kun on puhe Tartossa käytävistä kursseista, sana luodaan uudelleen viron mallia käyttäen. Esimerkki 2 on tartonsuomalaisten sähköpostilistalle lähetetystä viestistä. Esimerkit 3 ja 4 puolestaan ovat peräisin osallistuvaan havainnointiin perustuvista päiväkirjamerkinnöistä (Klaas 1999).

Esimerkki 2

Tähän asti vuokra on ollut kommunaalimaksujen kera 2000 eek/kk, mahdollnostavat ad 3000 eek joulukuun alusta (vir. *kommunaalmaksud* ’~yhtiövastike’).

Esimerkki 3

Kävin eilen hakemassa elämislupaani (vir. *elamisluba* ’oleskelulupa’).

Esimerkki 4

No se sisäänjohdatuskurssi alkaa huomenna (vir. *sissejuhatuskursus* ’johdantokurssi’).

Esimerkkien 2, 3 ja 4 yhdyssanat on muodostettu niin, että vironkielisen yhdyssanan osat on korvattu vastaavilla suomenkielisillä sanoilla. Esimerkin 4 *sisäänjohdatuskurssi* muistuttaa käännöslainaa: sen kolme vironkielistä osaa on käännetty suomeksi: *sisse* ’sisään’ + *juhatus* ’johdatus’ + *kursus* ’kurssi’. Muut esimerkit kuitenkin osoittavat, ettei sanoja ole varsinaisesti käännetty suomeksi, vaan on käytetty sukulaissanoja tai samankuuloisia kansainvälisiä sanoja: viron *elamislupa* olisi sananmukaisesti käännettynä ”asumislupa”, eikä suomessa harvinainen sana *kommunaalikaan* tarkoita samaa kuin viron *kommunaal-* (ks. taulukko 1). Mekanismi on siis sama kuin merkityslainojen muodostamisessa sillä rajoituksella, että tartonsuomalaiset käyttävät kaksikielisiä homofoneja. Onkin todettu, että sukulaissanat ja kaksikieli-

set homofonit⁸ helpottavat koodinvaihtoa (Clyne 2003: 164–165) ja että vaikuttavat kaksikielisten yhdyssanojen muodostamiseen myös mm. vironvenäjässä (Verschik 2004, 2005).

Kaksikieliseen homofoniaan tukeutuen on muodostettu sähköpostiviestistä otetun esimerkin 5 sana *yhteisyryitys*. Viron sana *üritus* merkitsee ’tapahtumaa’. Viestin kirjoittaja ottaa osaa keskusteluun, joka koskee virolaisen osakunnan lähettämää ehdotusta järjestää jokin yhteinen tapahtuma. Virolaiset väittävät suomalaisten ehdottaneen yhteistoimintaa, mutta kukaan ei tunnusta muistavan keskustelua:

Esimerkki 5

Heissan! Enpa osaa puolestani muuta sanoa kuin etta tekemista on varmaankin jossain keskustelutilanteessa esiintyneesta lausahduksesta, jossa toisena osapuolena on ollut Astorian⁹ edustaja. En osaa tuosta viestista muuta paatella... Voin siis olla hyvinkin itse ”syyllinen”. Kysymys kai lahinna on, sovimmeko yhteisyryityksesta? ;) anneli¹⁰

Esimerkin 5 sähköpostiviesti on reaktio vironkieliseen viestiin, jossa käytetään sanaa *ühisüritus* ’yhteistapahtuma’. Tässä tapauksessa koodinvaihto toimii intertekstuaalisena keinona: sillä osoitetaan yhteys virolaiseen viestiin. Sana esiintyy lauseessa, jossa kirjoittaja muistuttaa lukijoita alkuperäisestä keskustelunaiheesta, siitä mistä ”on kysymys”. Koodinvaihto vahvistaa muistutuksen tehoa, sillä sen avulla Anneli saa sanomansa taakse myös ensimmäisen viestin virolaisen kirjoittajan äänen. Tämä pragmaattinen motivaatio sanan *yhteisyryitys* käytölle on yksi syy, miksi sitä eikä vastaavia sanoja ei tule pitää (merkitys)lainana vaan nimenomaan koodinvaihtona. Toinen syy on se, ettei sana ole yleisesti käytössä vaan esiintyy vain kerran.

Taulukossa 1 on esitetty yhteenvedonomaaisesti esimerkkejä siitä, miten sukulaissanoja ja muita kaksikielisiä homofoneja käytetään yhdyssanojen luomiseen. Näiden sanojen molemmat osat muistuttavat äänteellisesti sekä suomalaisia että virolaisia sanoja. Sanojen merkitys, tyyli tai käyttötaajuus saattaa olla erilainen:

⁸ Haugen (1950: 220) erottaa kaksikieliset analogit homofoneista, jotka ovat vain äänteellisesti samankaltaisia, mutta eroavat merkitykseltään. Itse käytän Clynen tavoin käsitettä kaksikielinen homofoni merkitsemään sekä niitä sukulaissanoja ja kansainvälisiä sanoja, joiden merkitys on suomessa ja virossa sama, että niitä, joiden merkitys on eri. Aineisto osoittaa, etteivät homofonien merkityserot estä tartonsuomalaisia käyttämästä niitä yhdyssanoissa.

⁹ Esimerkeissä esiintyvät virolaisosakuntien ja henkilöiden nimet on muutettu.

¹⁰ Kirjoittajalla ei ilmeisesti ole käytössään ä- ja ö-kirjaimilla varustettua näppäimistöä.

- vir. *hoone* 'rakennus' – vrt. suom. *huone* (eri merkitys);
- vir. *pidu* 'bileet' – vrt. suom. *pidot* (eri tyyli);
- vir. *meditsiin* 'lääketiede' – vrt. suom. *medisiini* (eri käyttötaajuus).

Taulukon 1 kohdassa a on lueteltu sanoja, joiden äänne- tai kirjoitusasu on täysin suomenmukainen, ja kohdassa b sellaisia sanoja, joiden alku- tai loppuosa on vironmukainen. Vasemmanpuoleisessa sarakkeessa on sana siinä muodossa, jossa se esiintyy aineistossa.

Taulukko 1

Sukulaissanat ja muut kaksikieliset homofonit yhdyssananmuodostuksessa

Tartonsuomalainen esiintymä	Perusmuoto	Vironkielinen vastine	Merkitys
a) foneettisesti / ortografisesti suomeen mukautetut			
kommunaalimaksujen	kommunaali+maksu ¹¹	kommunaal+maks	~ yhtiövastike
elämislupaani ¹²	elämis+lupa	elamisluba	oleskelulupa
sisäänjohdatuskurssi	sisään+johdatus+kurssi	sisse+juhatus+kursus	johdantokurssi
yhteisyrityksestä	yhteis+yritys	ühis+üritus	yhteistapahtuma
fasaadiremonttia	fasaadi+remontti	fassaadi+remont	julkisivuremontti
tähtiaika ¹³	tähti+aika	täht+aeg	määräaika
päähuone	pää+huone	pea+hoone	päärakennus
reisisanasto	reisi+sanasto	reisi+sõnastik	matkailusanasto
b) osittain suomeen mukautetut			
tuludeklaraatioon	tulu+deklaraatio	tulu+deklaratsioon	veroilmoitus (vrt. sm. tulo)
õppekaavan	õppe+kaava	õppe+kava	opinto-ohjelma
valentininpäevan	valentinin+päeva	valentini+päev	ystävänpäivä
meditsiiniteoriaan	meditsiini+teoria	meditsiini+teooria	lääketieteen teoria (vrt. sm. medisiini)
südasoppa	süda+soppa	südame+supp	sydänsoppa
latinopidut	latino+pidut	latiino+pidu	latinobileet
pesumasiina	pesu+masiina	pesu+masin	pesukone

Englanti–saksa ja hollanti–ranska kaksikielisiä yhdyssanoja analysoineet Muysken (2000: 150) ja Treffers-Daller (2005: 496) ovat laskeneet, että yhdyssanojen edusosa on useimmin keskustelun pääkielen mukainen, mikä

¹¹ Yhdyssanojen osat on eroteltu +-merkillä.

¹² Sanat *elämislupa* ja *sisäänjohdatuskurssi* ovat Klaasin (1999) aineistosta.

¹³ Sanat *päähuone* ja *tähtiaika* ovat Katajan (2001) aineistosta.

tässä aineistossa merkitsisi suomea. Taulukon 1 yhdyssananosien osalta on kuitenkin mahdotonta erottaa, ovatko ne suomea vai viroa (sen sijaan seuraavassa luvussa, taulukossa 2, on lueteltu sellaisia yhdyssanoja, joiden osat ovat selvemmin jomman kumman kielisiä). Kun vertaa taulukon 1 toista ja kolmatta saraketta, huomaa, että merkitykseltään virolaisista yhdyssananosista ovat suomenmukaisia joko molemmat (kohta a) tai toinen (kohta b). Viron *hoone* sijalla on *huone*, viron *deklaratsioonin* sijalla *deklaraatio* jne. Sanojen merkitys pysyy kuitenkin vironkielisenä, kun mm. sanalla *reisi* tarkoitetaan ’matkustusta’, *huoneella* ’rakennusta’ ja *kaavalla* ’ohjelmaa’.

Taulukon 1 kohdassa b vironmukaisia ovat sekä määriteosana toimivat *õppe* ja *süda* että edusosana *päev*. Viimeksi mainittu saa suomenmukaisen genetiivin päätte, mutta vartalovokaali on *a* kuten virossa: *päevan*. Sanan *latinopidut* edusosa on virolainen *pidu*, joka saa suomen monikon päätte. Mallina on ilmeisesti suomen monikkosanaperhe *juhlat*, *bileet*, *pidot* jne. Virossa sana *pidu* ei ole monikollinen, mutta sen monikkomuoto olisi *peod*. Olisi liian yksinkertaistavaa väittää, että yhdyssanat on muodostettu ”muuttamalla” virolainen yhdyssana suomalaisemmaksi. Ennemminkin näyttää siltä, että kaksikieliset kielenkäyttäjät ammentavat rakennusaineita molemmista kielistä ja luovat niiden pohjalta uusia sanoja ja rakenteita.

Vaikka taulukossa 1 kohdassa a esitellyt yhdyssanat näyttävät muodoltaan suomenkielisiltä, niiden useimpien merkitys auennee yksikielisille suomenpuhujille yhtä vähän kuin esimerkin 1 sana *läpikukkumiset*. Tämä herättää kysymyksen siitä, mikä on kaksikielisen kielimuodon asema ja merkitys puhujille ja laajemmin koko yhteisölle. Kun kaksikieliset puhujat käyttävät edelläkuvatulla tavalla luotuja sanoja, joiden merkitys aukeaa vain molempien kielten puhujille, voidaan sanoa, että kaksikielinen kielimuoto on enemmän kuin kahden kielen summa. Aihetta pohtii myös Verschik, joka käsittelee yhdyssanoja esimerkkinä vironvenäjän konvergenssista eli lähentymisestä viroa kohti (Verschik 2004: 106). Verschikin esimerkeissä vironvenäläiset luovat yhdyssanoja, joiden toinen tai molemmat osat ovat sellaisia kansainvälisiä sanoja, jotka kuulostavat virossa ja venäjässä lähestulkoon samalta (ma. 105–106). Homofonia siis helpottaa kaksikielisten yhdyssanojen syntyä, kuten Einar Haugen havainnoi amerikannorjan perusteella (1950: 219).

3.2. Yhdyssanojen muodostus ilman homofoniaa

Vironsuomalaisten yhdyssananmuodostus näyttää rikkaammalta kuin vironvenäläisten. He nimittäin luovat myös sellaisia yhdyssanoja, jotka eivät perustu kahden kielen sanojen samankuuloisuuteen (ks. esimerkit 6–9 ja taulukko 2). Tätä ei kuitenkaan välttämättä voi tulkita niin, että Virossa puhutun

suomen konvergenssi olisi suurempaa kuin vironvenäjän. Ensinnäkin, tässä käsitelty sananmuodostuskeino, yhdyssanat, on virossa yleisempi kuin venäjässä (Verschik 2004: 94) ja suomessa jopa yleisempi kuin virossa (Metslang 1994: 204). Lisäksi suomen ja viron yhdistymistä helpottaa sukulaissanujen runsaus sekä todennäköisesti sekin, että kielet ovat morfologisesti samankaltaisia¹⁴. Kelpasivathan esimerkkien 1–5 vironsuomalaisten yhdyssanojen alkuosien *s*-vartalot virosta suomeen otettaviksi ilman vartalovokaalin lisäystä: esim. *elämis-* (< vir. *elamis-*), *-johdatus-* (< vir. *-juhatus-*) ja *yhteis-* (< vir. *ühis-*). Viron vokaaliloppuiset genetiivit muistuttavat tylogialtaan suomen nominatiiveja, minkä tuloksena on paljon samankaltaisia yhdyssanoja suomessa ja virossa (esim. *seina+kell* 'seinä+kello'). Taulukossa 1 lueteltujen sanojen määriteosissa olikin useita sellaisia viron genetiivimuotoja, joiden *i*-vartalo muistuttaa suomen nominatiivia: *kommunaali*, *reisi*, *meditsiini*.

Myös Praaklin (2009: 141–142) tutkimat suomenvirolaiset muodostavat yhdyssanoja yleensä juuri yhteisiin sanoihin perustuen: *lähipiir* 'lähipiiri', *ajokeeld* 'ajokielto', *verokaart* 'verokortti', *avoliit* 'avoliitto'. Näiden osista vain sanalla *vero* ei ole samankuuloista vastinetta virossa. Yhdyssanan voi siis muodostaa niinkin, että vain osa siitä saa tukea kaksikielisestä homofoniasta. Mainitsepa hän (mp.) myös yhdyssanan *toppajope* 'toppatakki', jonka kummallakaan osalla ei ole vastinetta toisessa kielessä (vrt. vir. *vattjope*).

Siirryn nyt yhdyssanoihin, jotka perustuvat kaksikieliseen homofoniaan vain osittain tai eivät ollenkaan. Esimerkkien 6 ja 7 sanoissa *sööklahaju* ja *neerukirja* vain suomenkielinen edusosa (*haju*, *kirja*) on sukulaissana, esimerkissä 8 *tibilauman* määriteosa *tibi* muistuttaa suomen sanaa *tipu* (viroksi *tibu*) ja esimerkin 9 sanassa *kolimistouhut* ei ole lainkaan sellaisia osia, jotka olisivat yhteisiä suomelle ja virolle. Esimerkki 6 on kasvokkaiseskustelusta, jossa puhuja kuvailee rappukäytävässään leijailevaa hajua. Esimerkki 7 on lääketieteen opiskelijan kurssitovereilleen lähettämästä sähköpostiviestistä ja esimerkit 8 ja 9 ystäväysten välisistä pikaviestikeskusteluista.

¹⁴ Myös Haugen 1950: 219 ja Muysken 2000: 151 pitävät kielten rakenteellista samankaltaisuutta syynä siihen, miksi toisaalta amerikannorjalaiset ja toisaalta australiansaksalaiset muodostavat kaksikielisiä yhdyssanoja.

Esimerkki 6

Siellä on sööklähaju ku joku tekee ruokaa (vir. *söökla* 'ruokala').

Esimerkki 7

Mä on täydellisesti menettänyt hermoni sen neerukirjan kanssa.... (vir. *neer*, GEN *neeru* 'munuainen').

Esimerkki 8

kovaääniset oli suunnattu niin, että (Eino Petersonin) välitestit kuului vain keskelle, mutta sinne ei mahtunu — tai sitte vieressä oli äänekäs ”tibilauma” (vir. *tibi* 'tipu').

Esimerkki 9

hyvin menee nää kolimistouhut .. kamat on myyty mut vieläkään ei oo nimeä paperissa :D (vir. *kolimis-* 'muutto').

Esimerkkien 6–9 yhdyssanojen määriteosat *söökla* 'ruokala', *neer* 'munuainen' ja *kolimis-* 'muutto' eivät muistuta mitään suomalaista sanaa, joka tukisi niiden käyttämistä. Esimerkin 8 *tibilauman* määriteosa *tibi* viittaa virossa yksinomaan naiseen, kun taas saman sanapesueen sanoja *tibu* (vir.) ja *tipu* (suom.) käytetään vastaavassa merkityksessä vain harvoin. Sanan edusosalla *lauma* ei ole homofonista vastinetta virossa.

Mikä muu kuin homofonia voi helpottaa kaksikielisten yhdyssanojen muodostumista? Sana *söökla* viittaa tietynlaisiin virolaisiin ruokaloihin, joilla on ominaisuuksia, joita Suomesta ei löydy – tämä juuri onkin kyseisen keskustelun aiheena. Sanalla *tibi* puolestaan viitataan naisellisesti puheutuvaan ja käyttäytyvään nuoreen naiseen, ja sanalla voi olla halveksiva sävy. *Söökla* ja *tibi* eivät ole kulttuurilainoja sanan tiukassa merkityksessä, koska sanoilla on myös suomalaiset vastineet. Ne eivät myöskään viittaa käsitteisiin, joita puhujat olisivat saattaneet kohdata ensi kertaa Virossa, kuten aiemmin mainittu *elämislupa* 'oleskelulupa'. Niillä on silti tietty kulttuurispesifi merkitysvivahde ja niitä käytetään halveksivaankin sävyyn: *sööklassa* haisee pahlalle ja *tibit* ovat häiritsevän äänekkäitä. Toisin sanoen valitsemalla virolaisen sanan puhuja osoittaa asennoitumistaan puheena olevaan asiaan.

Esimerkin 6 *söökla* on tarkoitteeltaan rajatumpi kuin vastaava suomalainen sana olisi: sillä viitataan tiettyihin tarttolaisiin ruokaloihin, joita on vain rajallinen määrä ja jotka tunnetaan kaikki nimeltä. Myös esimerkin 7 sana *neerukirja* viitanee tiettyyn munuaisia käsittelevään kirjaan, koska sanaa edeltää tarkenne *se*, jota voi pitää määräisenä artikkelina (Laury 1996).

Homofonia, kulttuurispesifiys ja tarkoitteen määräisyys tai tunnettuus eivät kuitenkaan selitä kaikkia yhdyssananosia. Esimerkin 9 keskustelussa, jossa sana *kolimistouhut* esiintyy, ei ole mitään viitteitä siitä, että Virossa tapahtuva muutto eroaisi jollain tapaa Suomen muutoista. Kaikkia tapauksia ei voi siis selittää näin. Myöskään taulukon 2 yhdyssanat eivät kaikki ole merkitykseltään kulttuurispesifejä tai tarkoitteeltaan rajattuja – eikä niiden kaikkien käyttö selity pragmaattisilla motiiveilla. Taulukossa 2 on esitetty yhdyssanoja, joiden toinen tai kumpikaan osa ei perustu homofoniaan. Sanat on ryhmitelty sen perusteella, onko yhdyssanan määrite- tai edusosa vironkielinen ja/tai kaksikielinen homofoni. Kohdat a)–d) edustavat sellaisia yhdyssanoja, joissa toinen osa on sukulaissana tai kaksikielinen homofoni. Kohdassa e) on sanoja, jotka eivät perustu kaksikieliseen homofoniaan.

Taulukko 2

Yksikielisistä osista koostuvat kaksikieliset yhdyssanat

Tartonsuomalainen esiintymä	Perusmuoto	Vironkielinen vastine	Merkitys
a) vain virolainen määriteosa on sukulaissana tai kaksikielinen homofoni			
juustubileistä	juustu+bileet	juustu+pidu	juustobileet
tibilauma	tibi+lauma	tibi+kari	mimmilauma
b) vain virolainen edusosa on sukulaissana tai kaksikielinen homofoni			
enkkuuraamatusta	enkku+raamattu	ingliskeelne raamat	enkkukirja
c) vain suomalainen määriteosa on sukulaissana tai kaksikielinen homofoni			
muuriehtaja	muuri+ehitaja	müüri+ehitaja	muurinrakentaja
d) vain suomalainen edusosa on sukulaissana tai kaksikielinen homofoni			
sööklahaju	söökla+haju	söökla+hais	ruokalahaju
neerukirjan	neeru+kirja	neeru+raamat	munuaiskirja
tindijuttui	tindi-+juttu	tindi+asi	mustejuttu
keskonnakysymykset	keskonna+kysymys	keskkonna+küsimus	ympäristökysymys
e) kumpikaan osa ei ole sukulaissana eikä kaksikielinen homofoni			
kolimistouhut	kolimis+touhu	kolimis+sagin	muuttotouhu
bilehoogua	bile+hoog	peo+hoog	bilevauhti
kopsukeitto	kopsu+keitto	kopsu+supp	keuhkokeitto
rebasemeininkiin	rebase+meininki	rebaste+üritus	fuksimeininki

Suurimmassa osassa taulukon 2 sanoista on vironkielinen määriteosa ja suomenkielinen edusosa. Tämänäyttöiset sanat selittyvät useimmiten semant-

tisella spesifiydellä. Sanojen esiintymiskontekstia tarkastellessa selviää, että niiden vironkieliset määriteosat viittaavat johonkin tiettyyn spesifiin ilmiöön: puhutaan tarttolaisista ruokaloista, tietystä munuaisoppikirjasta, sanasta *tint* 'muste', jonka merkitystä joku on kysynyt, ja oppiaineesta, jota kutsutaan nimellä *keskkonna*. Kohdan c) esimerkki *muuriehtaja* puolestaan on otettu sellaisesta keskustelunkohdasta, jossa on merkkejä sanahausta: epäröintiä, tauko ja kysymys *onks se ny*. Ilmeisesti puhuja ei muista oikeaa vironkielistä sanaa *müür* (GEN *müüri*) ja korvaa sen suomenkieliselä:

Esimerkki 10

Tai toine o mm mm (.)on onks se ny MUuriehtaja joka sano kaikkee @mm mm mm@ (vir. *ehitaja* 'rakentaja').

Taulukon 2 kohdassa e) on lueteltu sellaisia yhdyssanoja, joiden kumpikaan osa ei ole sukulaissana eikä kaksikielinen homofoni. Tällaisetkin sanat ovat aineistossa melko yleisiä. Näiden yhdyssanojen vironkielisistä osista vain *rebase* ja mahdollisesti *kopsu* voidaan tulkita jollain tavalla kulttuurispesifeiksi sanoiksi. Jää ainakin pari sanaa, *kolimistouhut* 'muuttotouhut' ja *bilehoogua* 'bilevauhtia', jotka eivät ole motivoituneita äänteellisestä samankaltaisuudesta tai spesifistä tarkoitteesta. Näiden sanojen osat ovat selkeästi suomen- tai vironkielisiä eivätkä muistuta äänteellisesti toisen kielen sanoja. Sanojen käyttökontekstista ei nouse esille mitään, mikä osoittaisi kyseisten muuttotouhujen tai bileisiin valmistautumisen eroavan muista vastaavista tilanteista — mitään kulttuurispesifiä merkitystä ei siis vaikuta olevan. Periaatteessa on tietenkin mahdollista, että kahdenkeskisestä pikaviestikeskustelusta otetulla sanalla *kolimistouhut* on osallistujille tuttu lisämerkitys, joka ei avaudu ulkopuoliselle tutkijalle. *Bilehoogua* sen sijaan on osakunnan postituslistalle lähetetystä viestistä, jonka vastaanottajilla ei voi olettaa olevan ylimääräistä taustatietoa.

Sanan *hoog* käyttö yhdyssanassa voi olla motivoitu siten, ettei sen tarkkaa käännöstä 'vauhti' käytetä suomessa yhdyssananosana yhtä usein kuin virossa: sana *bilevauhti* löytyy Google-hakutoiminnolla vain 2 kertaa, kun taas *peohoog* esiintyy internetissä yli 500 kertaa.

Tartonsuomalaisen puheessa ja kirjoituksessa esiintyy siis melko paljon sellaisia kaksikielisiä yhdyssanoja, joiden jommallakummalla tai kummallakaan osalla ei ole äänteellistä vastinetta toisessa kielessä. Tämä on selvä ero Verschikin vironvenäläiseen aineistoon verrattuna, jossa kaikki kaksikieliset yhdyssanat perustuvat homofoniaan. Praaklin tutkimassa suomenvirolaisten aineistossa puolestaan on niin vähän kaksikielisiä yhdyssanoja, ettei määrällistä vertailua voi tehdä. Eräs syy näihin eroihin saattaa piillä tut-

kimusaineistossa: Verschikin aineisto on kerätty pääasiassa julkisista yhteyksistä: TV-ohjelmista, mainoksista, sanomalehdistä jne., ja Praaklin aineisto on pääosin peräisin puoli-institutionaalista haastatteluista, joissa oletuksena on yksikielisen viron käyttö. Suurin osa tartonsuomalaisten aineistosta on sen sijaan peräisin arkikeskusteluista ja opiskelutovereiden välisistä pikaviest- ja sähköpostikeskusteluista. Aineiston arkinen luonne näkyy runsaana kielellä leikittelynä ja luovana kielenkäyttönä, kun taas Verschikin ja Praaklin aineistojen muodollisissa yhteyksissä ilmeisesti pidättäydytään asiakielessä ja vakiintuneessa sanastossa. Toisilleen tutut tartonsuomalaiset puhujat myös jakavat enemmän yhteistä kokemusta ja voivat siksi käyttää tilapäisiä yhdyssanoja, jotka viittaavat vain heidän tunteisiinsa ilmiöihin.

3.3. Yhdyssanojen vakiintuneisuudesta

Yhdyssanat voidaan jakaa vakiintuneisiin ja tilapäisiin sen mukaan, ovatko ne sanakirjassa vai ”kumpuavatko käyttöyhteydestään” kuten ISK (§ 399) yhdyssanan määrittelee. Tarkastelin aineiston yhdyssanojen yksikielisiä (suomalaisia ja virolaisia) vastineita siltä kannalta, ovatko ne vakiintuneita, eli löytyvätkö ne sanakirjoista. Hain yhdyssanoja myös internetistä Google-hakukoneella nähdäkseni, ovatko sanat jokseenkin yleisesti tunnettuja, vaikkeivät olisi sanakirjoissa omina hakusanoinaan.

Verrattaessa esimerkkejä 6–9 (*sööklahaju, neerukirja, kolimissagin, tibi-lauma*) aiempiin esimerkkeihin 2–5 (*kommunaalimaksut, elämislupa, sisäänjohdatuskurssi, yhteisyryitys*) huomataan, että sukulais- ja muihin samankaltaisiin sanoihin perustuvat esimerkit 2–5 olivat vakiintuneita yhdyssanoja, ja yksikielisiä elementtejä sisältävät eli kielelliseltä rakenteeltaan selkeämmin kahtia jakautuneet esimerkit 6–9 puolestaan tilapäisiä yhdyssanoja. Lähes kaikki taulukkoon 1 kootut sanat, joiden molemmat osat olivat homofoneja, vastaavat vakiintuneita yhdyssanoja, joiden yksikieliset vastineet esiintyvät sanakirjoissa tai ovat siten tunnettuja sanoja, että ne esiintyvät taajasti vaikkapa yliopistojen julkaisuissa (esim. *johdantokurssi*). Taulukossa 2 sen sijaan on vain yksi sana, jonka kummankieliset yksikieliset vastineet löytyvät sanakirjoista: *lauatelefon – lankapuhelin*. Jokseenkin tunnettuja ovat myös sanat *juustobileet/juustupidu, muuttotouhut/kolimissagin, muurinrakentaja, bilevauhti/peohoog* ja *mimmilauma/tibikari*, joiden jommankumman-

kielinen haku antaa Googlella satoja osumia muiden sanojen osumamäärän jäädessä molemmilla kielillä alle kymmenen¹⁵.

Yksinkertainen ristiintaulukointi (taulukko 3) paljastaa selvän yhteyden yhdyssanan vakiintuneisuuden ja sen välillä, tukeudutaanko kaksikielisen sanan luonnissa homofoniaan. Seuraavassa on esitetty toisaalta niiden yhdys-sanojen lukumäärä, joiden molemmat osat ovat kaksikielisiä homofoneja, ja toisaalta niiden, joissa vain toinen tai ei kumpikaan puoli ole homofoni, ja se, kuuluuko sanan yksikielinen vastine vakiintuneisiin, tunnetuihin vai tilapäisiin yhdyssanoihin.

Taulukko 3

Yhdyssanojen vakiintuneisuus ja homofoniaan tukeutuminen

	Molemmat osat 2-kielisiä homofoneja	Osin tai ei lainkaan homofoniaa	yht.
Vakiintuneet yhdyssanat (sanakirjassa)	13	1	14
Tunnetut (Google-hakutulos >100)	6	7	13
Ainutkertaiset (Google-hakutulos <10)	2	16	18
Yhteensä	21	25	45

Laajempi tutkimus eri kielipareilla ja nimenomaan arkisista kielenkäyttö-tilanteista kerätyllä aineistolla voisi selvittää, onko universaali tendenssi, että muodollisemmissa yhteyksissä ja vakiintuneiden yhdyssanojen osalta tukeudutaan sukulaissanoihin ja muihin kaksikielisiin homofoneihin enemmän, kun taas arkikeskustelussa luodaan tilapäisiä yhdyssanoja myös yksikielisemmistä osista. Erityisesti tilapäisten yhdyssanojen kaksikielisyys selittäjänä voi usein nähdä myös tarkoitteen rajattuuden ja osallistujien yhteiseen tietoon perustuvan kulttuurisen tai kontekstuaalisen lisämerkityksen. Vaikka vakiintuneetkin yhdyssanat nimittäin ovat usein kulttuurispesifejä sanoja (kuten *tuludeklaratsioon* 'veroilmoitus'), ne eivät yleisen tunnettuudensa takia vaadi osallistujilta yhtä syvää tilannekohtaista tietoa kuin tilapäiset yh-

¹⁵ Jätin huomioimatta sanan *ympäristökysymys*, koska sana *keskonnakysymys* oli aineistossa eri merkityksessä, eli viittasi tenttikysymyksiin oppiaineessa, jota kutsuttiin *keskonnaksi*.

dyssanat. Tilapäiset sanat viittaavat spesifeihin, pienen keskustelijajoukon tuntemiin asioihin, kuten kurssikirjoihin, tenttikysymyksiin, bileisiin tai tiettyssä paikassa tarjottaviin erikoisiin ruokalajeihin. Tämä ei päde aivan kaikkiin sanoihin, mutta voi selittää tilastollisen tendenssin, miksi tilapäisissä yhdyssanoissa ei tukeuduta homofoniaan yhtä paljon kuin vakituisissa. Tilapäisiin yhdyssanoihin otetaan juuri sen spesifin tarkoitteen nimi, josta puhutaan; näin syntyy sellaisia sanoja kuin *neerukirja* ja *kopsukeitto*.

4. Johtopäätökset

Tarkastelin edellä sitä, miten Tartossa asuvat suomalaiset käyttävät viroa muodostaessaan suomenkielisessä puheessa tai kirjoituksissa käytettäviä yhdyssanoja. Suomi–viro-koodinvaihdolle altistuvat yhdyssanat ovat enimmäkseen substantiiveja, joskin kaksi kieltä kohtaavat myös yhdyssananomaisissa rakenteissa, kuten genetiiviattribuutin kanssa esiintyvissä substantiiveissa sekä verbaalirakenteissa, idiomaattisissa ilmauksissa ja fraaseissa.

Kaksikieliseksi määrittelemäni yhdyssanat on muodostettu joko siten, että sanan toinen puoli on viroa ja toinen suomea, tai niin, että suomenkielistä sanaa käytetään virolaisessa merkityksessä. Aineiston kaikki kaksikieliset yhdyssanat ovat määrittelyyhdyssanoihin kuuluvia substantiiveja. Kaksikielisten yhdyssanojen muodostamista helpottanee se, että viroon ja suomen yhdyssanat ovat rakenteeltaan samankaltaisia: molemmissa on mm. *s*-loppuisia yhdysosamuotoja mm. *-mine(n)*-loppuisista verbaalisubstantiiveista. Viron vokaaliloppuiset genetiivit muistuttavat usein suomen sanojen nominatiiveja, ja molempia käytetään taajaan yhdyssanojen määriteosissa.

Vakiintuneista yhdyssanoista, kuten *oleskelulupa* (vir. *elamisluba*) käytetään kaksikielisiä versioita: *elämislupa*. Toisaalta käyttöyhteydessä syntyy tilapäisiä yhdyssanoja, jotka voivat myös olla kaksikielisiä: *kopsukeitto* 'keuhkokeitto' (vir. *kopsusupp*). Erottelin analyysissäni myös vakiintuneiden ja tilapäisten yhdyssanojen välimuodon, eli sellaiset sanat, joiden yksikieliset vastineet olivat Google-haun perusteella yleisessä käytössä, vaikkei niitä sanakirjoista löydykään.

Aineistoni ei täysin tue Muyskenin (2000: 150) ja Treffers-Dallerin (2005: 496) havaintoja, joiden mukaan kaksikielisten yhdyssanojen edusosa on useimmin keskustelun pääkielen mukainen. Suomenkielisiä edusosia on enemmän kuin virokielisiä, mutta esimerkkejä on myös päinvastaisesta (esim. *bilehoogua*). Lisäksi monissa esimerkkisanoissa suomen ja viroon välinen homofonia on niin vahvaa, että on mahdoton sanoa, kumpaa kieltä yhdyssananosat ovat.

Usein yhdyssanoja muodostettaessa tukeudutaan sukulaissanoihin tai muihin sanoihin, jotka kuulostavat kahdessa kielessä samalta. Tällöin ei välttämättä välitetä siitä, onko yhdyssananosien merkitys sama molemmissa kielissä – olennaista on muotojen samankaltaisuus. Esimerkiksi sanan *värienkantaja* 'osakunnan täysjäsen' takana on viron *värvikandja*, ja viron *kandma* merkitsee sekä kantamista että vaatteiden ja tässä tapauksessa osakunnan väriartikkeleiden, kuten lakin 'pitoa'. Kaksikieliseen homofoniaan tukeutuminen on huomattavasti yleisempää niissä yhdyssanoissa, joiden yksikieliset vastineet ovat vakiintuneita, kun taas tilapäisiä yhdyssanoja luodaan usein myös sellaisista osista, jotka eivät ole kaksikielisiä homofoneja.

Vertailussa suomenvirolaisten (Praakli 2009) ja vironvenäläisten (Verschik 2004, 2005, 2008) kielestä tehtyihin tutkimuksiin näyttää siltä, että tartonsuomalaiset eivät tukeudu yhtä usein homofoniaan muodostaesaan kaksikielisiä yhdyssanoja. Tämä ero voi johtua myös tutkimusaineistojen erilaisuudesta: tartonsuomalaisten aineistossa on enemmän arkisia tilanteita ja siten myös enemmän tilapäisiä yhdyssanoja.

Kaksikielisillä yhdyssanoilla kuvataan usein, muttei aina, kulttuurispesifejä käsitteitä: sellaisia ilmiöitä, jotka ovat puhujille tutumpia virolaisesta ympäristöstä. Tilapäiset yhdyssanat ovat usein myös tarkoitteeltaan spesifejä ja rajattuja: opiskelutovereiden välisessä sähköpostiviestissä voidaan puhua esimerkiksi tietystä ”munuaiskirjasta”, *neerukirjasta*, jonka kaikki keskusteluun osallistujat tuntevat. Joskus taustalla voi nähdä viroksi taajaan esiintyvän yhdyssanan (kuten *peohoog*), jonka suomalainen vastine (*bilevauhti*) on harvinainen, ja jonka pohjalta syntyy kaksikielinen yhdyssana (*bilehoog*).

Kaksikielisten yhdyssanojen käyttö voi olla myös pragmaattisesti motivoitua. Niillä luodaan intertekstuaalisuutta ja vahvistetaan affektista ilmaisuja. Joskus kaksikielisiä yhdyssanoja on käytetty leikittelevään sävyyn, ja yhdessä esimerkissä puhuja hakee yksikielistä vironkielistä sanaa, mutta päätyy käyttämään kaksikielistä yhdyssanaa.

Lähteet

- Backus, A. 2001: The role of semantic specificity in insertional code-switching: evidence from Dutch Turkish. In: Jacobson, R. (ed). Code-switching Worldwide II. Berlin: Mouton de Gruyter. 125–154.
- Backus, A. 2003: Units in code switching: evidence for multimorphemic elements in the lexicon. *Linguistics* Vol. 41, Issue 1, 83–132.

- Clyne, M. 2003: *Dynamics of Language Contact*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Edwards, M.–Gardner-Chloros P. 2007: Compound verbs in code-switching: Bilinguals making do? *International Journal of Bilingualism* Vol. 11 No. 1. 73–91.
- EKK = Ereht, M.–Ereht, T.–Ross, K. 1997: *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://julia.eki.ee/books/ekkr/> 1.12.2009.
- Frick, M. 2003: Kaksikielistä räakkimistä — Koodinvaihdosta tartonsuomalaisten sähköposti- ja kasvokkaiakeskustelussa. Pro-gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Frick, M. 2008: Morphological Integration of Estonian Lexical Elements in a Finnish Language Base. *Journal of Linguistic and Intercultural Education* 1/2008. 81–95.
- Hakulinen, L. 1969: Suomen sanaston käännöslainoja. SKS:n toimituksia 293.
- Halmari, H. 1997: *Government and codeswitching: Explaining American Finnish*. Amsterdam: John Benjamins.
- Haspelmath, M. 2008: “Loanword typology: Steps toward a systematic cross-linguistic study of lexical borrowability”. In: Stolz, T.–Bakker, D.–Salas Palomo R. (eds). *Aspects of language contact*. Berlin: Mouton de Gruyter. 43–62.
- Haugen, E. 1950: The analysis of linguistic borrowing. *Language* 26: 210–231.
- Johanson, L. 2002: *Structural factors in Turkic language contacts*. London: Routledge.
- Kataja, A. 2001: *Koodivahetus Tartu soomlaste keeles*. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool, eesti keele (võõrkeelena) õppetool.
- Kataja, A.–Klaas, B. 2003: Elämisluvalla lopettajaisiin. Viron suomalaisopiskelijoiden suomen kielestä. In: Jönsson-Korhola, H.–Lindgren, A.-R. (eds). *Monena suomi maailmalla – suomalaisperäisiä kielivähemmistöjä*. Tietolipas 190. SKS. 300–309.
- Klaas, B. 1999: Viron vaikutuksia Tarton yliopistossa opiskelevien suomalaisten äidinkielessä. In: Kasik, R.–Huima, L. (toim.). *75 vuotta viroa Helsingin yliopistossa. Viron kielen ja kulttuurin opettaminen Suomessa — seminaari 23.11.1998. Esitelmät*. Castreanum toimitteita 56. Helsinki: Helsingin yliopisto. 132–146.
- Kotilainen, L. 2002: Moi taas ai äm päk. Lauseet, tilanteet ja englanti suomenkielisessä chat-keskustelussa. In: Herlin, I.–Kalliokoski, J.–Kotilainen, L.–Onikki-Rantajääskö, T. (toim). *Äidinkielen merkitykset*. SKS. 191–209.

- Kovács, M. 2009: Koodinvaihto ja kielioppi. In: Kalliokoski, J.–Kotilainen, L.–Pahta, P. (toim). Kielet kohtaavat. Tietolipas 227. SKS. 24–49.
- Laury, R. 1996: Sen kategoriasta – onko suomessa jo artikkeli? *Virittäjä* 100: 162–181.
- Leisiö, L. 2001: Morphosyntactic Convergence and Integration in Finland Russian. *Acta Universitatis Tamperensis* 795. Tampere.
- Metslang, H. 1994: Kielet ja kontrastit. *Virittäjä*: 203–226.
- Morin, R. 2006: Evidence in the Spanish language press of linguistic borrowings of computer and Internet-related terms. In: *Spanish in context*. John Benjamins. Amsterdam. 161–179.
- Muysken, P. 2000: *Bilingual speech: A typology of code-mixing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Poplack, S. 2000 [1980]: Sometimes I'll start a sentence in Spanish y termino en espanol: toward a typology of code-switching. In: Li Wei (ed.) *The Bilingualism Reader*. London: Routledge. 213–243.
- Praakli, K. 2007: Mõnda eesti-soome koodivahetuse funktsioonidest ja nende tõlgendamisvõimalustest. In: Pool, R. (ed). *Emakeel ja teised keeled V: Tartu Ülikool 17.–18.11. 2005*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. 151–163.
- Praakli, K. 2009: *Esimese põlvkonna Soome eestlaste kakskeelne keelekasutus ja koodikopeerimine*. *Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis* 24.
- Riionheimo, H. 2007: Muutoksen monet juuret. Oman ja vieraan risteytyminen Viron inkerinsuomalaisten imperfektinmuodostuksessa. SKS:n toimituksia 1107.
- Treffers-Daller, J. 2005: Evidence for insertional codemixing: Mixed compounds and French nominal groups in Brussels Dutch. *International Journal of Bilingualism* Vol. 9, No. 3-4. 477–506.
- Verschik, A. 2002: Russian-Estonian contacts and mechanisms of interference. *Trames*, Vol. 6, 56/51, No. 3: 245–265.
- Verschik, A. 2004: Estonian compound nouns and their equivalents in the local variety of Russian. *Scando-Slavica* 50, 93–109.
- Verschik, A. 2005: Vaadeldes konvergentsi – eesti liitsõnad ja nende vasted Eesti vene keeles. *Keel ja Kirjandus* 1/2005. 21–34.
- Verschik, A. 2008: *Emerging bilingual speech – from monolingualism to code-copying*. London: Continuum.
- ISK = Hakulinen, A.–Vilkuna, M.–Korhonen, R.–Koivisto, V.–Heinonen, T. R.–Alho, I. 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKS. Verkkoversio. <http://scripta.kotus.fi/ISK> 1.12.2009.

Finnish–Estonian bilingual compound nouns

Finnish and Estonian have similar N+N compounding systems, where the modifier is typically either in a casus componens and/or in the nominative or genitive case. In bilingual settings the structural similarity of the two languages eases the formation of bilingual mixed compounds, where one part of the compound is Estonian and the other Finnish. Bilingual homophony is more common in established compounds than in novel compounds.

This article reports an analysis of 45 bilingual compound nouns in recordings of spoken and electronic casual conversations by Finns living in Tartu, Estonia. The community consists mainly of students and slightly older academics who have lived in the country for less than 10 years. The data supports Muysken's and Treffers-Daller's observation that the head of mixed compounds tend to follow the base language of the conversation. There are however a few exceptions to this in the data. Furthermore, the bilingual homophony in Estonian-Finnish compounds is so pervasive that it is often impossible to distinguish the language of a constituent part of a compound.

Bilingual homophony in cognates and international words is thought to facilitate codeswitching and the formation of bilingual compounds. Estonian-Finnish homophones are rarely identical, but differ slightly in spelling, pronunciation and morphology. The intertwining of the two languages is seen in compounds that look Finnish at the first glance, but can only be understood through Estonian. Bilingual homophony can also be present in compounds where the modifier and head are clearly in different languages.

The lack of bilingual homophony in novel compounds can be partly explained by the semantic specificity of the words, which according to Backus is a common trait in insertional codeswitching. Non-homophony is more common in this data than in the Estonian-Russian or Finnish-Estonian bilingual compounds reported by Verschik and Praakli respectively. This could be due to the informality of the conversations in the current data, which would yield in more novel compounds of a semantically specific meaning and referent.

The usage of bilingual compounds is often pragmatically motivated – they can be used for creating intertextuality, or to take a stance or display affect. Sometimes bilingual compounds are used as linguistic puns and the data shows also one instance of a word search that results in a bilingual compound instead of a monolingual one.

MARIA FRICK